

До разової спеціалізованої ради
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин, вул. Графська 2,
Чернігівська обл., 16600

ВІДГУК

*офіційного опонента, кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри дошкільної освіти Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Короленка*

Вашак Оксани Олексіївни

*на дисертаційну роботу Охріменко Наталії Павлівни «Патріотичне
виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах
дошкільної освіти», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі
знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки*

1. Актуальність теми дослідження. Дисертаційна робота Н.П. Охріменко присвячена дослідженню однієї із важливих проблем української педагогіки – патріотичному вихованню молодого покоління. Патріотизм є джерелом духовних і моральних сил і здоров'я суспільства, його життєздатності, які найбільш яскраво виявляються у переломні моменти розвитку, у періоди важких випробувань. Нині, у період суспільно-політичної нестабільності, виникає необхідність повернутися до кращих традицій нашого народу, до культурно-історичної спадщини регіонів країни та плекати покоління патріотів на національному ґрунті.

Заклади дошкільної освіти нагально потребують осучаснення освітньо-виховної практики; у напрямі патріотичного виховання дітей особливо гостро окреслюється необхідність пошуку таких педагогічних засобів, які здатні забезпечити ефективність та дієвість зазначеного процесу.

Засобом вивчення регіональної культурно-історичної спадщини слугує

художнє краєзнавство. Проте в царині розробки проблеми виховання засобами краєзнавства, з урахуванням здобутків вітчизняної педагогічної науки, художній напрям краєзнавства є найменш розробленим як з теоретичного, так і методичного боку, а дослідження патріотичного виховання дітей дошкільного віку засобами художнього краєзнавства в системі дошкільної освіти в Україні не проводилося.

Усе це свідчить про безсумнівну актуальність дисертаційної роботи Наталії Павлівни Охріменко, оскільки дослідниця обіймає найбільш актуальні педагогічні проблеми, які гостро стоять перед сучасною дошкільною освітою.

2. Зв'язок з науковими програмами, темами, планами. Дослідження виконано у межах науково-дослідної теми кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Формування особистісно-професійної компетентності у майбутніх фахівців в галузі дошкільної освіти в умовах дворівневої підготовки» (протокол №3 від 26.10.2020 р.). Також тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 26.11.2020 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні Національної академії педагогічних наук України (протокол № 5 від 30.11.2020 р.).

3. Наукова новизна і теоретичне значення дисертації. Цінним є те, що дисертанткою уперше успішно розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови і методи патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти. Схвалювання заслуговує те, що авторка уточнила понятійний категоріальний апарат наукової роботи, охарактеризувала змістове наповнення поняття *«процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства у закладі дошкільної освіти»*, що надало змогу обґрунтувати в теоретичній частині роботи такі її важливі аспекти, як: визначення особливостей патріотичного виховання у

дошкільному дитинстві та окреслення підходів до нього у діючих програмах; розкриття ролі художнього краєзнавства у формуванні патріотичної вихованості дітей 6-7 років у закладі дошкільної освіти.

Привертає увагу конкретизація дисертанткою у теоретичній частині роботи сутності, мети патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства, що зустрічається у наукових працях вперше. Зазначаємо також, що уперше Н.П. Охріменко введено в науково-методичний обіг поняття *«патріотична вихованість дитини 6-7 років засобами художнього краєзнавства»* й на цій основі розроблено матеріали констатувального експерименту.

Наукова новизна роботи визначається у розробленій та обґрунтованій авторкою комплексній експериментальній програмі патріотичного виховання дітей 6-7 років у закладі дошкільної освіти, яка спрямовувалася на розвивально-виховну роботу з дітьми, консультативно-методичну роботу з педагогами та просвітницько-діяльнісну роботу з батьками.

4. Наукове та практичне значення. До наукових здобутків представленої до захисту дисертації слід віднести обґрунтування вибору *загальнодидактичних* (дитиноцентризму, культуровідповідності, демократизму, інтегративний, безперервності, доступності тощо), *пов'язаних із краєзнавством* (краєзнавчий, пріоритетності регіональної культурної спадщини, міжпоколінної наступності тощо) принципів організації навчальної діяльності; окреслення перспективних підходів таких, як: культурологічний, поліхудожній, аксіологічний, інтегративний, краєзнавчий, діяльнісний, особистісно орієнтований, компетентнісний, середовищний; розроблення критеріїв патріотичної вихованості виховання дітей 6-7 років (емоційно-мотиваційний, інформаційно-змістовий, діяльнісно-творчий) та рівнів сформованості означеної особистісної якості дошкільників (високий, середній, низький).

Прикладна цінність дисертації Охріменко Н.П. полягає у формуванні методичного контенту, зокрема – пропонованому плані роботи художньо-

краєзнавчої студії «Маленькі краєзнавці» при міні-музеї закладу дошкільної освіти, а також навчально-тематичному плані програми «Рідний край вивчаю, патріотом зростаю», спрямованої на роботу з дошкільниками; представлених авторкою конспектах занять, методичних матеріалах роботи з педагогами закладів дошкільної освіти і батьками вихованців.

До практичної вагомості дисертаційної роботи слід віднести надані зразки використання дослідницею методів і методичних прийомів щодо емоційної взаємодії дітей з творами мистецтва, зокрема, таких як: художньо-педагогічне спілкування за картиною, ігровий прийом «домислювання», метод асоціативних зв'язків, метод «входження в картину» тощо. За новою редакцією Базового компонента дошкільної освіти використання таких методів є підґрунтям формування емоційно-ціннісного ставлення дитини до мистецтва, художньої спадщини, є чинником закладання основ духовності та патріотизму.

5. Повнота викладу матеріалу дисертації в наукових публікаціях.

Заслуговує на схвальну оцінку публікаційно-апробаційна діяльність дисертантки. Результати рецензованого дисертаційного дослідження відображено у 9 публікаціях авторки. З них – 8 одноосібних і 1 у співавторстві, зокрема – 3 у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому виданні, 5 публікацій апробаційного характеру в наукових журналах і збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Взято участь у 17 науково-практичних конференціях різного рівня, а саме, – у 8 Міжнародних та у 9 Всеукраїнських конференціях, – де дисертанткою висвітлювалися результати проведеного дослідження.

Безперечно, що публікаційний доробок Н.П. Охріменко засвідчує розгортання дослідницького пошуку, повноти висвітлення власних науково-методичних напрацювань і відповідає Постанові Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів».

6. Структура та зміст дисертації, її завершеність та відповідність встановленим вимогам. Текст рецензованої роботи свідчить про доцільну, логічну структурування, вмотивовану низкою завдань, що відповідають меті дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (303 джерела), 29 додатків на 72 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 302 сторінки, обсяг основного тексту становить 198 сторінок. Робота містить 6 таблиць, 10 рисунків. Назви розділів дисертації увиразнюють логіку розгортання авторського наукового задуму та концепції: від обґрунтування теоретичних і методичних основ патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства, з'ясування оптимальних педагогічних умов патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства до практичного впровадження розробленої системи роботи з виховання патріотизму у старших дошкільників засобами художнього краєзнавства у закладі дошкільної освіти та перевірки її ефективності.

Анотації до роботи українською та англійською мовами цілком відповідають тексту роботи та вимогам до її написання.

У *першому розділі дисертації* «Теоретичні та методичні основи патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства» Наталія Павлівна вдало сконцентрувала увагу навколо низки таких питань: теоретичному аналізу проблеми патріотичного виховання, який здійснювався на основі вивчення широкого кола наукових джерел, уточненні ключових понять дослідження та встановленні їх співупорядкованості у контексті досліджуваної проблеми; розкриттю особливостей патріотичного виховання у дошкільному дитинстві та висвітленню підходів до нього у діючих програмах дошкільної освіти; обґрунтуванню ролі художнього краєзнавства у формуванні патріотичної вихованості дітей 6-7 років у ЗДО.

Ретельне опрацювання студій із проблеми патріотичного виховання дало змогу авторці увиразнити особливості даного процесу й етапність формування патріотизму як особистісної якості, розглянути погляди науковців

на структуру даного наукового феномену. Схвально, що в основі такого аналізу лежать праці вітчизняних вчених-методологів з проблеми патріотичного виховання І. Беха, О. Вишневського, В. Кузя, О. Сухомлинської, В. Сухомлинського, К. Чорної та ін., а також наукові роботи, які були виконані дослідниками з цієї проблеми в останні роки. Це дозволило дисертантці обґрунтувати теоретичні основи патріотичного виховання з урахуванням суспільно-політичних реалій, наявної наукової та навчально-методичної бази з досліджуваної проблеми.

Новим у рецензованій роботі є розкриття сутності наукового феномену «художнє краєзнавство у закладах дошкільної освіти», яке авторка здійснює на основі встановлення співупорядкованості понять «краєзнавство», «мистецьке краєзнавство», «мистецтво», «культура», «художня культура», «художнє краєзнавство». Логіка обґрунтування матеріалу у цій частині роботи дозволила конкретизувати поняття «художнє краєзнавство», встановити його структуру, визначити специфіку художньо-краєзнавчої роботи щодо її проведення з дітьми старшого дошкільного віку у закладі дошкільної освіти.

Звертаємо увагу на надане дослідницею визначення поняття «патріотична вихованість дитини 6-7 років засобами художнього краєзнавства», здійснене його наукове обґрунтування та запропоновану логічну структурність даного наукового феномену, що стало підґрунтям у розгортанні експериментальної роботи з дошкільниками.

Вагомим і вартим схвалення визначається *другий розділ* дисертаційної роботи («Експериментальне дослідження особливостей патріотичного виховання дітей 6-7 років у закладах дошкільної освіти»). У цій частині дисертаційного дослідження Охріменко Н.П. представила програму, методiku та результати практичної роботи на констатувальному етапі експерименту. При розробці програми його проведення дисертанткою було логічно визначено мету, завдання й етапність у роботі. Розроблені критерії та показники патріотичної вихованості дітей 6-7 років продумані, теоретично обґрунтовані та забезпечені відповідними дослідницькими методами до

проведення експериментальної роботи.

На нашу думку, представлена програма експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження відзначається ретельністю добору методів діагностики як стосовно усіх учасників експерименту, так і щодо вивчення стану патріотичного виховання дітей 6-7 років в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. На основі вивчення навчально-методичної документації закладу дошкільної освіти, обстеження його матеріальної бази, проведення методик з директорами та вихователями закладу дисертантці вдалося отримати кількісні результати та проаналізувати їх. Усі ці дані було ураховано Н.П. Охріменко при обґрунтуванні чинників впливу на ефективність процесу патріотичного виховання дітей 6-7 років у закладах дошкільної освіти.

Завдяки проведенню діагностичних методик з батьками вихованців уточнено окремі позиції щодо вихованості у дітей патріотизму (наприклад, стосовно рівня діяльнісно-творчого критерія патріотичної вихованості), а також з'ясовано ставлення батьків до патріотичного виховання, важливості ознайомлення дітей із культурно-історичною своєрідністю міста та рідного краю щодо виховання у дітей патріотичних почуттів та любові до Батьківщини; виявлено спрямованість батьків на взаємодію із ЗДО щодо участі у спільних художньо-краєзнавчих та патріотично-виховних заходах.

За результатами проведених методик виявлено та обґрунтовано три рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства (високий, середній, низький). У результаті проведеної експериментальної роботи встановлено, що переважна більшість старших дошкільників не набула високого рівня патріотичної вихованості. Більшість дітей мають низький та середній її рівень майже за кожним із показників.

У *третьому розділі дисертації*, «Оцінка ефективності патріотичного виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства», висвітлено матеріали формувального та контрольного етапів експерименту.

Дослідницька робота на формувальному етапі була побудована на основі

висунутої гіпотези, що оптимізувати процес патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти можливо за умов: удосконалення теоретико-методичної підготовки вихователів до патріотичного виховання старших дошкільників з урахуванням художньо-краєзнавчої складової цього процесу; забезпечення педагогічної взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в оптимізації виховного потенціалу родинного та соціокультурного середовищ у патріотичному вихованні дошкільників за використання культурно-історичної спадщини рідного краю; насичення змісту освітнього процесу закладу дошкільної освіти зразками художньої культури краю; активізації емоційно-ціннісного ставлення дитини 6-7 років до культурно-історичної спадщини рідного краю у контексті її виховання як патріота своєї держави.

До кожної із зазначених педагогічних умов Н.П. Охріменко ретельно продумано відповідні форми та методи роботи. На нашу думку, особливий науковий інтерес становить розроблена авторкою програма патріотичного виховання старших дошкільників «Рідний край вивчаю, патріотом зростаю». Вона логічно вибудована, методично продумана з огляду на добір елементів художнього краєзнавства, організаційних форм проведення експериментальної роботи з дітьми, у тому числі – у режимі опосередкованого краєзнавства за використання відеоматеріалів, мультимедійних презентацій, віртуальних екскурсій тощо.

Пропоновані дисертанткою методи та методичні прийоми щодо роботи з творами мистецтва базуються на сучасних підходах до художньо-естетичного розвитку дітей, на чому наголошує державний Стандарт дошкільної освіти.

Висновки до розділів і всієї дисертаційної роботи є обґрунтованими і відповідають сформульованим завданням.

Додатки доповнюють матеріал дисертації.

7. Ступінь обґрунтованості наукових положень. Обґрунтованість теоретичних положень, експериментальних матеріалів і загальних висновків

підтверджена такими чинниками: вибором методологічного підґрунтя дослідження; комплексом теоретичних, емпіричних і статистичних методів наукового пошуку; експериментальною базою (5 закладів дошкільної освіти Чернігівської області, а саме: міст Бахмача, Мени, Ніжина, Прилук, Чернігова) та кількістю учасників експерименту (207 дітей старшого дошкільного віку, 28 вихователів, 5 директорів тих закладів дошкільної освіти, які слугували базами експерименту, а також 180 батьків дітей старшого дошкільного віку); впровадженням авторської системи експериментальної роботи в освітній процес названих закладів дошкільної освіти, що засвідчують відповідні довідки; статистичними даними діагностики патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства; апробацією отриманих результатів на 8 міжнародних та у 9 всеукраїнських науково-практичних конференціях, де висвітлювалися результати проведеного дослідження.

На ступніть обґрунтованості результатів досліджень вказує належна джерельна база, яка представлена законодавчими (Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України; Закон України «Про дошкільну освіту»; Лист МОН «Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році»; Закон України «Про охорону культурної спадщини» тощо) та нормативними документами (державний Стандарт та програми дошкільної освіти); фундаментальними психолого-педагогічними, культурологічними, методичними працями з питань патріотичного виховання, художнього краєзнавства, висвітлення практики роботи з дітьми 6-7 років у закладах дошкільної освіти.

Загалом список використаних джерел нараховує 303 позиції, що, безумовно, свідчить про системне і ґрунтовне висвітлення заявленої тематики.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Дисертаційне дослідження Наталії Павлівни Охріменко є важливим поступом у розвитку сучасної дошкільної педагогіки. Втім, вважаємо за доцільне сфокусувати увагу на окремих зауваженнях та побажаннях:

1. Здобувачкою здійснено ґрунтовне теоретичне обґрунтування сутності

та структурності процесу патріотичного виховання, проте, на нашу думку, підрозділ 1.1 доцільно збагатити науковим оглядом історичних витоків патріотичного виховання в педагогічній науці. Пропонований аналіз дозволив би, у тому числі, з'ясувати, яке місце в практиці патріотичного виховання історично займало краєзнавство та художнє краєзнавство, зокрема.

2. У підрозділі 1.2, у контексті обґрунтування засобів проведення художньо-краєзнавчої роботи з дошкільниками у закладі дошкільної освіти, дослідницею коротко аналізуються історико-педагогічні засади проведення екскурсій, зазначається значимість принципу «батьківщинознавства», розробленого К. Ушинським для розбудови екскурсійної справи. На нашу думку, цей матеріал слід суттєво розширити інформацією щодо сутності вищезазначеного принципу та його використанні у сучасній практиці закладів дошкільної освіти, оскільки на його основах побудована методика проведення народознавства.

3. До теоретичної частини дисертаційної роботи, на нашу думку, варто було б додати матеріали, які стосуються аналізу діяльності сучасних закладів дошкільної освіти у напрямі патріотичного виховання дітей та проведення заходів художнього краєзнавства.

Проте, висловлені зауваження та пропозиції жодним чином не применшують науково-методичної вагомості представленої дисертаційної роботи.

9. Відповідність дисертації спеціальності і профілю ради. Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Охріменко Наталії Павлівни «Патріотичне виховання дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства у закладах дошкільної освіти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки за своєю актуальністю, науковим, теоретичним рівнем, новизною постановки та розв'язання проблеми, практичним значенням є самостійною закінченою науковою роботою, що відповідає «Порядку про присудження ступеня

доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44; Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів»). Охріменко Наталія Павлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Короленка

Оксана ВАШАК